

PSYCHOLOGIE IN DE RECHTZAAL

EEN HOORCOLLEGE OVER
WAARNEMING, GEHEUGEN EN
MENSELIJK GEDRAG

Door Willem Wagenaar

Home Academy

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges en lezingen uit op audio-cd. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door de meest boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank.

Kijk verder op WWW.HOME-ACADEMY.NL

Uitgave: Home Academy Publishers
President Kennedylaan 19
2517 JK Den Haag
Postbus 17111
2502 CC Den Haag
Tel: 070 - 3607613
Fax: 070 - 3455199
E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **Studium Generale Universiteit Utrecht**

Opname: Sandro Ligtenberg (Utrecht, voorjaar 2007)
Stem inleiding: F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek: Cok Verweij
Mastering: Frits de Bruijn
Vormgeving: ruth.bos@wxs.nl
Productie en vermenigvuldiging: MediaMotion B.V.

© Copyright 2007 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 978 90 8530 757 0
NUR 77

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.

2

hachelijk is, speciaal wanneer de verdachte toegeeft dat er sprake was van seks, maar onder de toevoeging dat de partner instemde. In een aantal gevallen blijkt dat de rechter soms wat al te gemakkelijk meegaat met degene die het eerst bij de politie komt klagen. Tamelijk be-rucht zijn inmiddels in Nederland de zaken waarin tieners die iets hebben uit te leggen ineens beweren het slachtoffer te zijn geweest van groepsseks; vaak dan ook nog met allochtone jongeren als be-schuldigten. Literatuur: *The Popular Policeman*, hoofdstuk 15.

Aanbevolen literatuur

Voor de literatuur wordt steeds verwezen naar hoofdstukken uit: Wagenaar, W.A., & Crombag, H.F.M. (2005). *The Popular Policeman and other cases, Psychological Perspectives on legal Evidence*, Amsterdam, Amsterdam University Press, waarop deze collegeserie in grote lijnen is gebaseerd. In dat boek vindt men tevens uitgebreide verwijzingen naar verdere literatuur.

Crombag, H.F.M., & Merckelbach, H.L.G.J. (1996). *Hervonden Herin-neringen en Andere Misverstanden*. Amsterdam: Contact.

Van Koppen, P.J., Hessing, D.J., Merckelbach, H.L.G.J., & Crombag, H.F.M. (Red.), 2002. *Het recht van binnen*. Deventer: Kluwer.

Wagenaar, W.A. (2006). *Vincent plast op de grond, Nachtmerries in het Nederlandse recht*. Amsterdam: Bert Bakker.

11

van verwikkelingen in de rechtszaal, vooral wanneer deskundigen van beide zijden elkaar met wetenschappelijke argumenten te lijf gaan. Een bekend voorbeeld is de nu jaren slepende zaak over het nabootsen van Adidas sportkleding, al dan niet met drie strepen. De conclusie is dat de wetenschap de rechter nog geen goede onderzoeksmethode te bieden heeft. Het zou daarom in een aantal zaken beter zijn als de rechter meer zijn eigen verstand gebruikte dan zich te verlaten op veelal onzinnig consumentenonderzoek. Literatuur: *The Popular Policeman*, hoofdstuk 3.

CD 7. Ongelukkige vrijages en versierdelicten: de zaak van de populaire politieagent

De juridische gevolgen van ongelukkige vrijages: moet de rechter zich wel bemoeien met al te intieme versierdelicten?

Seks kan hevig zijn, een grote impact hebben, en soms aspecten van geweld krijgen. Maar seks is niet bij de wet verboden. Wanneer de partners beiden instemmen, mag er veel. Maar die instemming wordt niet altijd expliciet gegeven of geweigerd en de beweringen daarover zijn achteraf door de rechter heel moeilijk te verifiëren. Instemming hoeft niet op schrift te zijn en zelfs niet verbaal; je kan ook door je gedragingen instemmen met een traject dat eindigt met seks waarvan je achteraf spijt hebt. Het gaat hier om een gebied waarin de waarheidsvinding

10

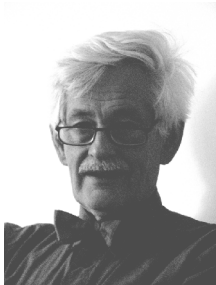
PSYCHOLOGIE IN DE RECHTSZAAL

Een hoorcollege over waarneming, geheugen en menselijk gedrag
Door Willem Albert Wagenaar

Inhoudsopgave

CD 1: Tenlastelegging en verweer als verhaal: de verdwijning van Maddy en Vicky	5
CD 2: Valse bekentenissen: de Puttense moordzaak	5
CD 3: Seksueel misbruik en hervonden herinneringen: Cindy's valse aangifte	6
CD 4: De vrije wil en misdrijven zonder opzet: de dood op de klimmuur	7
CD 5: Gezichtsvermogen en herkenning van personen: de aanslag op poes Minet	8
CD 6: Merkenrecht, misleiding en verwarring: ruzie om olijfolie	9
CD 7: Ongelukkige vrijages en versierdelicten: de zaak van de populaire politieagent	10
Aanbevolen literatuur	11
	3

WILLEM WAGENAAR

Prof. dr. W.A. Wagenaar is emeritushoogleraar Psychologische Functieleer en Rechtspsychologie aan de Universiteit Leiden. Hij is tevens emeritus-hoogleraar bij de Universiteit Utrecht. Hij publiceert zeer regelmatig over theoretische en praktische aspecten van de rechtspsychologie en trad op als deskundige in ongeveer duizend rechtszaken in binnen- en buitenland.

STUDIUM GENERALE UNIVERSITEIT UTRECHT

Het Studium Generale van de Universiteit Utrecht verzorgt een interdisciplinair aanbod van lezingen en symposia op wetenschappelijk en cultureel gebied.

Kijk voor meer informatie op: <http://www.sg.uu.nl>

dat getuigen ten onrechte beweren een bepaalde persoon gezien te hebben. Het probleem is echter niet de getuige, maar het gebrek aan kritisch en zorgvuldig onderzoek naar hun verklaringen. Politie, openbaar ministerie, maar vooral de rechtelijke macht laten het op dat punt afweten in Nederland, terwijl er juist over dit onderwerp zoveel wetenschappelijke kennis beschikbaar is. Een beruchte zaak is die van de IRA-moorden in Roermond, die tot grote verontwaardiging in de rest van de wereld wegens onjuiste procedures bij de persoonsherkenning leidde tot vrijspraken bij gebrek aan bewijs. Literatuur: *The Popular Policeman*, hoofdstuk 14.

CD6. Merkenrecht, misleiding en verwarring: ruzie om olijfolie

Merkenrechtproblemen: hoe te bewijzen dat het grote publiek door reclame wordt misleid of in verwarring gebracht.

Fabrikanten mogen het publiek niet misleiden door onjuiste mededelingen te doen over producten, of door producten en hun namen of beeldmerken te zeer te laten lijken op die van de concurrent. Het criterium daarvoor is of het publiek daadwerkelijk in verwarring is, maar hoe stel je dat vast? Veelal wordt daartoe consumentenonderzoek gedaan. Verwarring is echter een psychologisch concept waarvoor geen betrouwbare tests zijn ontwikkeld. Het onderzoek leidt dan ook tot tal

zijn en de botsingen tussen die twee opvattingen zijn regelmatig in de rechtszaal te observeren. Een goed voorbeeld van het probleem zijn die gevallen waarin mensen geheel onbedoeld ongelukken veroorzaken, waarvoor zij dan later strafrechtelijk worden vervolgd. Er wordt uitgebreid ingegaan op een zaak waarin een klimmer doodvalt nadat zijn maat hem ongewild in de steek heeft gelaten. Voor alle betrokkenen is dat een tragedie; waarom moet de maat worden gestraft voor een ongeluk dat hij nooit heeft gewild en dat menselijkerwijs door ieder van ons veroorzaakt had kunnen worden? Literatuur: *The Popular Policeman*, hoofdstuk 13.

CD5. Gezichtsvermogen en herkenning van personen: de aanslag op poes Minet

De beperkingen van de menselijke waarneming en de problemen van persoonsidentificatie.

Getuigen rapporteren vaak over zaken die zij hebben waargenomen en vervolgens onthouden. De rechter zal er echter rekening mee moeten houden dat er grenzen aan de waarneming zijn en dat de herinnering nadien aanzienlijk kan zijn opgescherpt. Het meest voorkomende perceptieprobleem is de waarneming van personen, vooral hun gezicht. Ongeveer 70% van alle rechtelijke dwalingen wordt veroorzaakt door-

SYNOPSIS VAN HET HOORCOLLEGE *PSYCHOLOGIE IN DE RECHTZAAL*

CD 1. Tenlastelegging en verweer als verhaal: de verdwijning van Maddy en Vicky

Waar houdt de rechtspsychologie zich mee bezig? Waarom waarheidsvinding logisch onmogelijk is en hoe de rechter het dan toch doet.

De rechtspsychologie houdt zich bezig met alle vragen die zich in de rechtszaal voordoen en die eigenlijk binnen het domein van de psychologie vallen. Daarbij zijn er twee beperkingen: het moet gaan om vragen waarover voldoende wetenschappelijke kennis voorhanden is, en het primaat blijft in de rechtszaal bij het recht, zelfs wanneer dat haaks staat op de wetenschappelijke bevindingen. Een belangrijke overweging daarbij is dat waarheidsvinding eigenlijk logisch niet mogelijk is, zodat de rechter op de een of andere manier moet schipperen, en daar kan de wetenschap niet altijd moeilijk over doen. Er zijn echter wel betere en slechtere manieren om te schipperen. Hoe er verantwoord geschipperd kan worden is beschreven in de *Theorie van Verhaal en Verankering*. Literatuur: *The Popular Policeman*, hoofdstuk 6 & 7.

CD2. Valse bekentenissen: de Puttense moordzaak

Het geheugen van verdachten en getuigen. Implantatie van herinneringen, valse bekentenissen.

Het geheugen is niet een soort videorecorder die accuraat registreert, bewaart, en weergeeft. Onderzoek van meer dan honderd jaar heeft inmiddels wel aangetoond dat het geheugen selectief registreert, herinneringen voortdurend aanpast bij een veranderende werkelijkheid en toegankelijkheid alleen onder beperkte voorwaarden toelaat. In biologisch opzicht heeft dat alles voordelen, maar voor de rechter is het hinderlijk. Een goed functionerend geheugen kan gemakkelijk onjuiste herinneringen produceren, en in extreme gevallen zelfs onware herinneringen aan het zelf plegen van een ernstig misdrijf. Voorbeelden zijn de valse bekentenissen in de Puttense Moordzaak en de Schiedammer Parkmoord. Literatuur: *The Popular Policeman*, hoofdstuk 8 & 9.

CD3. Seksueel misbruik en hervonden herinneringen: Cindy's valse aangifte

De geheugenoorlog: bestaan er hervonden herinneringen aan seksueel misbruik?

Het komt regelmatig voor dat mensen aangifte komen doen van seksueel misbruik dat tientallen jaren geleden zou hebben plaatsgevonden. De verklaring voor het late tijdstip is dat zij in de tussentijd het delict helemaal waren vergeten. Kan dat wel, als het gaat om veelvuldig en ernstig misbruik? De alternatieve verklaring is dat het hier niet gaat om echte herinneringen, maar om implantaties, meestal als een gevolg

6

van psychotherapie. Een beroemde zaak is die van het slachtoffer 'Jane Doe' waarover Elizabeth Loftus uitgebreid onderzoek heeft gedaan. Ook in Nederland doet dit soort zaken zich regelmatig voor. De beruchte 'Eper Incestzaak' is slechts een voorbeeld daarvan. Inmiddels heeft de overheid maatregelen genomen om het risico van valse aangiften op grond van 'hervonden herinneringen' te minimaliseren. Literatuur: *The Popular Policeman*, hoofdstuk 5.

CD 4. De vrije wil en misdrijven zonder opzet: de dood op de klimmuur

De vrije wil, de controle van het eigen gedrag, en de fundamenteel verschillende opvattingen die het recht en de psychologie daarover hebben.

Het recht gaat uit van het axioma dat mensen in principe de controle over hun eigen gedrag hebben, en er dus ook voor verantwoordelijk zijn. Uitzonderingen, zoals ontoerekenbaarheid en overmacht, zijn apart gedefinieerd. De psychologie houdt zich echter juist op grote schaal bezig met het beschrijven van automatismen, reflexen, driften en motieven die niet onder bewuste controle staan. De Freudiaanse psychologie wijt zelfs ongeveer al het gedrag aan zulke 'onderbewuste' oorzaken. Voor de psycholoog zou dus bijna niemand verantwoordelijk

7